

COMPARAISON Σύγκριση

Περίοδος Δεύτερη
Τεύχος αρ. 16
Νοέμβριος 2005

Directeurs de la revue et responsable

selon la loi: Z. I. SIAΦEKKH
Université d' Athènes, Faculté des Lettres,
Département de Philologie,
Section Néohellénique,
Campus Universitaire,
157 84 Athènes
Tel. (0030) 210-72.77.631
m.él.: siafflekis@phil.uoa.gr

* Les manuscrits sont envoyés
au directeur de la revue.

Société Grecque
de la Littérature Générale et Comparée
74-76, rue Kyprou,
112 57 Athènes, Grèce
Tel.-Fax: (0030) 210.86.57.834

Commandes:
METAIΧMIΟ Editions
18, rue Asklipeiou, 106 80 Athènes, Grèce
tel.: +30 210 3647 433
fax: +30 210 3610 750

Διευθυντής και υπεύθυνος

στέφανος με το νόμο: Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλολογική Σχολή,
Τμήμα Φιλολογίας,
Τομέας Νέας Ελληνικής Φιλολογίας,
Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου,
157 84 Αθήνα,
Τηλ. 210-72.77.631
Ηλ. διεύθ.: siafflekis@phil.uoa.gr

* Τα χειρόγραφα αποστέλλονται
στο διευθυντή του περιοδικού.

Ελληνική Εταιρεία Γενικής
και Συγκριτικής Ιστοριολογίας,
Κήφου 74-76,
112 57 Αθήνα
Τηλ.-Fax : 210.59.57.834

Παρουργάκης:
Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
Κερκερή δάσος
Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433, 210 3621274,
fax: 210 3610750
Υποκατάστημα Βόρειας Ελλάδας
Φιλίππου 40, 546 31 Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 250075, 2310 260085,
fax: 2310 250075

Το περιοδικό εκδίδεται με τη χορηγία του Υπουργείου Πολιτισμού

Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Ιστοριολογίας
Στύρσιου, τεύχος αρ. 16, Νοέμβριος 2005

Σελεύση Εκδόσεις Μεταίχμιο
Διοργάνει Μαύρα Τσακίκο

© 2005, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

και
Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Ιστοριολογίας
Κ.Ε.Π. 976 Κ.Π. 1391/05
ISSN 1105-1361

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΣΥΓΚΡΙΣΗ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΕΞΕΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Εργασία έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Ιστοριολογίας

Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας:

ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ, Πρόεδρος,
Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ, Αντιπρόεδρος, ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Γραφή Προμηθεύς,
ΒΙΚΥ ΠΑΤΣΙΟΥ, Τεχνικός, ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, Είδικός Προμηθεύς,
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Μέλος, ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, Μέλος

Τιμητική Επιτροπή:

PIERRE BRUNEL (Γαλλία), DOUWE FOKKENA (Ολλανδία), ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΙΑΡΑΣ (Ελλάδα),
MANFRED SCHMELING (Γερμανία), ΜΑΡΙΑ-ΑΛΙΖΑ ΣΕΚΟ (Πορτογαλία),
ΚΟΣΤΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ (Ελλάδα)

Διευθυντής Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ

Συντακτική επιτροπή:

ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, ΠΑΡΡΟΣ ΚΕΧΑΛΟΠΟΥ, ΣΟΦΙΑ ΝΤΕΝΙΣΗ, ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ,
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ, Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ
Ιδιοκτήτης: Στυρσιός, ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

COMPARAISON

DE LA LITTÉRATURE GRECQUE AVEC LES LITTÉRATURES ÉTRANGÈRES

ET LES BEAUX-ARTS

Publication annuelle de la Société Grecque de Littérature Générale et Comparée:

Conseil d'Administration de la Société:

ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ, Présidente,
Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ, Vice Président, ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Secrétaire générale,
ΒΙΚΥ ΠΑΤΣΙΟΥ, Trésorière, ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, Secrétaire adjointe,
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Membre, ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, Membre

Comité de Honneur:

PIERRE BRUNEL (France), DOUWE FOKKENA (Pays-Bas), ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΙΑΡΑΣ (Grèce),
MANFRED SCHMELING (Allemagne), ΜΑΡΙΑ-ΑΛΙΖΑ ΣΕΚΟ (Portugal),
ΚΟΣΤΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ (Grèce)

Directeur: Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ

Comité de Rédaction:

ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, ΥΟΡΓΟΣ ΚΕΗΑΓΙΟΓΙΟΥ, ΣΟΦΙΑ ΔΕΝΙΣΙ, ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ,
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ, Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ
Secrétaire de la Rédaction: ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

COMPARISON

OF GREEK LITERATURE WITH FOREIGN LITERATURES

AND THE FINE ARTS

An Annual Publication of the Greek General and Comparative Literature Association:

Executive Board of the Association:

ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ, President,
Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ, Vice President, ΕΡΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, General Secretary,
ΒΙΚΥ ΠΑΤΣΙΟΥ, Treasurer, ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ, Assistant Secretary,
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Member, ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, Member

Honorary Board:

PIERRE BRUNEL (France), DOUWE FOKKENA (Holland), ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΙΑΡΑΣ (Greece),
MANFRED SCHMELING (Germany), ΜΑΡΙΑ-ΑΛΙΖΑ ΣΕΚΟ (Portugal),
ΚΟΣΤΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ (Greece)

Editor: Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ

Editorial Committee:

ΝΑΣΣΟΣ ΒΑΡΕΝΑΣ, ΥΟΡΓΟΣ ΚΕΗΑΓΙΟΓΙΟΥ, ΣΟΦΙΑ ΔΕΝΙΣΙ, ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ-ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ,
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ, Ζ. Ι. ΣΙΑΦΕΚΚΗΣ
Editorial Secretary: ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

Ο Ιωάννης Συκουτρής ως θεωρητικός της λογοτεχνίας¹

Στους φοιτητές μου του Πανεπιστημίου Κύπρου

Η θεωρία είναι μια μορφή ειρωνείας.

Antoine Compagnon

Ο Ιωάννης Συκουτρής (1901-1937) αποτελεί, κατά γενική ομολογία, μια μείζονα μορφή της ελληνικής φιλολογικής επιστήμης. Όπως ενδεικνύει ο τίτλος της, στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εστιαστεί σε μιαν όψη του πολυσχιδούς του έργου, η οποία, αν και σημαίνουσα, δεν έχει τύχει ειδικής μνείας ή συστηματικής ανάλυσης: τη θεωρητική.²

Στρωματογραφικό στη βάση του, το αναλυτικό μας εγχείρημα συνίσταται, ακριβέστερα, σε μια προσπάθεια εντοπισμού στο εν λόγω έργο μιας επιστημονικής διάστασης, η μελέτη της οποίας θα μας βοηθούσε ίσως να δούμε με άλλα μάτια το σύνολο της πνευματικής φυσιογνωμίας του συγγραφέα. Ας σημειωθεί ότι έγνοια μας σε κάθε βήμα είναι η σύνδεση των επιμέρους ευρημάτων της αφαιρετικής μας εργασίας με το ευρύτερο πλαίσιο του υπό μελέτη έργου και, κατ' επέκταση, ο σεβασμός της ιδιομορφίας και της πολυμορφίας αυτού.

Σε ό,τι ακολουθεί θα αναχθούμε, λοιπόν, σε ένα επίπεδο μεταθεωρητικό, προκειμένου να εξετάσουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις συνιστώσες του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του Συκουτρή, έτσι όπως αυτός συνάγεται από αντιπροσωπευτικά του κείμενα.³

I. Τι είναι λογοτεχνία;

Ο Antoine Compagnon στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης του *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ευτυχούς στιγμής της αναστοχαστικής διάθεσης της σύγχρονης θεωρητικής σκέψης, σημειώνει:

«Μπροστά από κάθε λογοτεχνική μελέτη, με ό,τι κι αν αυτή καταπιάνεται, το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα που τίθεται είναι ο ορισμός που αυτή δίνει (ή δε δίνει) για το αντικείμενό της, δηλαδή το λογοτεχνικό κείμενο».⁴

Ο ορισμός της λογοτεχνίας προσδιορίζεται λοιπόν ορθότατα ως «το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα» και, άρα, ως μια πρωταρχική όσο και αναγκαία πράξη θεωρίας.

Ο Συκουτρήs πραγματώνει, όπως θα δούμε, αυτό το οντολογικού περιεχομένου πρόταγμα του θεωρητικού λόγου, στο μέτρο που μας δίνει έναν συστηματικό ορισμό της λέξης και του πράγματος «λογοτεχνία». Ο ορισμός αυτός διατυπώνεται στο κεφάλαιο «Γραμματεία και Λογοτεχνία» του άρθρου «Γραμματεία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) και έχει ως εξής:

«Από τὸ σύνολον τῶν γραμματειακῶν μνημείων ἑνὸς ἔθνους διακρίνομεν τμήμα τι, εἰς τὸ ὁποῖον δίδομεν τὸ ὄνομα *λογοτεχνία*. Ἐνταῦθα θὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διακρίνωμεν ἓν λογοτεχνικὸν μνημεῖον ἀπὸ τῆς λοιπῆς γραμματείας». ⁵

Και μετά από μίαν ενδελεχή εξέταση των διαφόρων γνωρισμάτων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια προσδιορισμού του λογοτεχνικού (τα γνωρίσματα αυτά είναι, θυμίζουμε, η ύπαρξη ή όχι πρακτικών σκοπών, η φαντασία και το συναίσθημα), ο συγγραφέας καταλήγει στο *κριτήριο της μορφής* σημειώνοντας:

«Κατὰ ταῦτα, *λογοτεχνικὸν* θὰ ὀνομάσωμεν πᾶν μνημεῖον, τοῦ ὁποῖου ὁ συγγραφεὺς ἐπεμελήθη ἰδιαιτέρως τὴν μορφήν ἀποβλέπων εἰς αἰσθητικὰς ἀξίας». ⁶

Τρία είναι τα στοιχεία που θα άξιζε να υπογραμμισθούν σχετικά με αυτόν τον πλούσιο σε συνδηλώσεις ορισμό: πρώτον, το γεγονός ότι προσδιορίζει τον ορισμό της λογοτεχνίας ως πράξη ονοματοθεσίας· δεύτερον, το γεγονός ότι είναι *διαφορικός*, στο μέτρο που, προκειμένου να ορίσει τη λογοτεχνία, τη διαφοροποιεί από το σύνολο της λοιπής γραμματειακής παραγωγής· και, τρίτον, το γεγονός ότι είναι *μορφο-κεντρικός*, στο μέτρο που εισάγει το κριτήριο της μορφής σε συνδυασμό με αυτό του αισθητικού αποτελέσματος.

Ερεθιστική για την οπτική μας, αυτή η διαφορική και μορφο-κεντρική σύλληψη όχι μόνον απηχεί τάσεις της ευρωπαϊκής σκέψης της εποχής (οι οποίες κωδικοποιήθηκαν τοπικά από κύκλους όπως οι Γερμανοί Μορφολόγοι και οι Ρώσοι Φορμαλιστές⁷), αλλά και μαρτυρεί τη θήτευση του Συκουτρήs σε θεωρητικά παραδείγματα όπως ο καντιανός ιδεαλισμός και ο γερμανικός ρομαντισμός, που αποτελούν και σημεία αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας της περιόδου. ⁸

II. Περί γραμματολογίας

Αν στο άρθρο «Γραμματεία» συναντούμε τον συστηματικό ορισμό της λογοτεχνίας, τον οποίο και έχουμε προσδιορίσει ως την πρώτη ορίζουσα αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, στο άρθρο «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) έχουμε μια σειρά από άλλα, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για την οπτική μας, δεδομένα. Ποια είναι αυτά;

Κατά πρώτο λόγο, ο εκτενής ορισμός του όρου «γραμματολογία», ο οποίος συμπληρώνεται από τον προσδιορισμό των δύο κύριων υποσυνόλων του κλάδου, της «μονογραφικής» και της «καθολικής» γραμματολογίας. Η παρουσίαση της μονογραφικής και της καθολικής γραμματολογίας γίνεται υπό το πρίσμα της ανάλυσης του μεθοδολογικού στίγματος αμφοτέρων: γίνεται λόγος, θυμόμαστε, περί «εργοκεντρικής» και «ποιητοκεντρικής» μεθόδου (η πρώτη είναι εστιασμένη στο έργο, ενώ η δεύτερη στο πρόσωπο του συγγραφέα), μέθοδοι οι οποίες αναλύονται περαιτέρω στη γενετική, την περιγραφική και την ιστορική τους εκδοχή.⁹

Το στοιχείο που κατά κύριο λόγο μάς ενδιαφέρει είναι το γεγονός ότι τόσο στον ορισμό της γραμματολογίας όσο και στον προσδιορισμό των επιμέρους πεδίων της ο Συκουτρή αρθρώνει μian ιδιαίτερα επεξεργασμένη *προβληματική περί του αντικειμένου και της μεθόδου της φιλολογικής επιστήμης*, προβληματική που μας αποκαλύπτει έναν στοχαστή με επιστημολογική εγρήγορση και μεθοδολογική αυτοσυνείδηση.¹⁰

Ένα σημείο που θα άξιζε να δούμε αναλυτικότερα είναι το εξής: θυμόμαστε ότι ο ορισμός της γραμματολογίας προσδίδει στην επιστήμη αυτή ένα κατά βάση ιστορικό περιεχόμενο. Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό του τμήμα:

*«Γραμματολογία είναι ή φιλολογική επιστήμη, ή όποια εξετάζει ιστορικώς έκαστα ή τò σύνολον τών λογοτεχνικών, εν μέρει δέ και άλλων γραμματειακών μνημείων ενός έθνους εν τή άδιαρρήκτω ένότητι τής μορφής και τού περιεχομένου αυτών. (...) Η γραμματολογία είναι ιστορική επιστήμη, όχι μόνον εν τή ευρύτερα σημασία τού όρου, ως επιστήμη τών προϊόντων τού άνθρωπίνου πνεύματος, αλλά και εν τή ειδικωτέρα, εν άντιθέσει προς άλλας συστηματικάς φιλολογικάς επιστήμας, όπως ή μετρική, φραστική, γραμματική, ποιητική, ρητορική κ.λπ. Είναι ή κατ' έξοχην ιστορική επιστήμη έξ όλων τών φιλολογικών επιστημών και εξετάζει τά μνημεία εν τή ιστορική αυτών άλληλουχία και τή εξέλιξει τού καθόλου πολιτισμοῦ».*¹¹

Ωστόσο, μια παρατήρηση που εντοπίζεται στην εισαγωγή του άρθρου που

μελετούμε φαίνεται να προσδίδει στην επιστήμη αυτή και μιαν άλλη, κρισιμότητα για την προβληματική μας, διάσταση. Η διατύπωση αυτή είναι η εξής:

«[Ο όρος γραμματολογία] επιτρέπει να νοήσωμεν (...) όχι μόνον την ιστορικήν ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ἑνός μόνου ἔργου διὰ τὴν ὁποίαν ἐπλάσθη τελευταίως ὁ ὅρος *Literaturwissenschaft* πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ *Literaturgeschichte*». ¹²

Ο Δημήτρης Αγγελάτος στο σχολιασμό του της μετάφρασης του βιβλίου των Brunel, Pichois, Rousseau *Τι είναι συγκριτική γραμματολογία*, στον οποίο τίγονται σημαντικά ζητήματα φιλολογικής ορολογίας, διαβλέπει σε αυτή την πρόταση μια τάση διεύρυνσης του όρου *γραμματολογία* πέραν της ιστορικής του βάσης, τάση η οποία διαφαίνεται στους όρους «ανάλυση» και «κρίση»: σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, στους όρους αυτούς εγγράφεται από τον Συκουτρή η προοπτική της *κειμενοκεντρικής ανάλυσης*, της *κριτικής αξιολόγησης* και, εντέλει, της *θεωρητικής προσέγγισης* του λογοτεχνικού έργου. Παραθέτουμε ένα τμήμα της εν λόγω προβληματικής:

«Το κείμενο του Συκουτρή περί *γραμματολογίας* έθετε ένα ζήτημα που ήταν αποφασιστικής σημασίας για τις φιλολογικές και τις συγκριτολογικές σπουδές. (...) [Σ]το πλαίσιο της *γραμματολογίας*, η ιστορία συνδέεται από μεθοδολογική άποψη με τη δυνατότητα μιας κειμενοκεντρικής προσέγγισης δομικού, θα τολμούσε να πει κανείς, τύπου (“ανάλυσι[ς]”) και μιας κριτικού-αξιολογικού περιεχομένου προσέγγισης των κειμένων (: “κρίσι[ς]”) (...). Η *γραμματολογία* δεν ήταν συνεπώς μία φιλολογική επιστήμη μεταξύ των άλλων, αλλά μάλλον (...) η βασικότερη· γινόταν, για να είμαστε ακριβέστεροι, η φιλολογική επιστήμη που περιείχε (όλες;) τις μεθοδολογικές δυνατότητες (την ιστορία, τη θεωρία και την κριτική, θα λέγαμε με μια πιο τρέχουσα ορολογία), η *επιστήμη* δηλαδή της *λογοτεχνίας*». ¹³

Ας υπογραμμίσουμε τη συνδυαστική αυτή προοπτική, η οποία όχι μόνον ανάγει την κατά Συκουτρή *γραμματολογία* στο πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας αλλά και συνάδει με τον τρόπο με τον οποίο ο όρος αυτός προσδιορίζεται από την ειδική βιβλιογραφία και σήμερα ¹⁴, ως ένα σημαντικό για την προβληματική μας κρατούμενο.

III. Ο ορίζοντας της μεταθεωρίας

Ο λόγος περί μεθόδου που διατυπώνεται στο πλαίσιο της περί γραμματολογίας προβληματικής του συγγραφέα μας αποτελεί, εάν η ανάλυσή μας ευσταθεί, και τη δεύτερη ορίζουσα αναφοράς του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του. Το άρθρο «Γραμματολογία» συνιστά όμως πεδίο θεωρητικού προβληματισμού και από άλλες απόψεις. Ας δούμε μερικές από αυτές.

Στο τρίτο κεφάλαιο του άρθρου, το οποίο επιγράφεται «Σχέσις πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας»¹⁵ και είναι, ὡπως ἐνδεικνύει ὁ τίτλος του, ἐπιστημολογικοῦ περιεχομένου, στο μέτρο που ἐξετάζει τὴν σχέση τῆς γραμματολογίας με ὁμορὰ τῆς ἐπιστημονικά πεδία (τὴ βιβλιογραφία, τὴν ἱστορία τῆς τέχνης, τὴν ψυχολογία, τὴ γλωσσολογία κ.ά.), ὀρίζονται ἡ Κριτική, ἡ Αἰσθητική και ἡ Ποιητική.¹⁶ Με τοὺς ὀρισμούς αὐτούς, που ἀποτελοῦν ἐνδελεχεῖς κωδικοποιήσεις τῶν κύριων ἐννοιολογικῶν συνιστωσῶν τῶν ἐν λόγῳ πεδίων, εἰσάγονται δύο υπάλληλοι κύκλοι τῆς συκουτρικῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας, ἡ *μετακριτική* και ἡ *μεταθεωρία*. Ἀς δούμε ἐνδεικτικά ἓνα τμήμα τοῦ ὀρισμοῦ τῆς Ποιητικῆς:

«Ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας (ὄχι μόνον τῆς ποιήσεως) και τῶν μορφῶν αὐτῆς και στοιχείων ἐξετάζει ὑπὸ συστηματικὴν ἀποψιν ὅ,τι ἡ γραμματολογία ὑπὸ ἱστορικὴν. Ἐντεῦθεν, ἂν και τὰς γνώσεις τῆς ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ ἱστορικά δεδομένα δι' ἀφαιρέσεως, δὲν περιορίζεται αὕτη εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἑνὸς μόνου λαοῦ ἢ μίας ἐποχῆς, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους και ἐννοίας εὐρυτάτης κατὰ τὸ δυνατὸν ἰσχύος».¹⁷

Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπισημάνση τῆς *οντολογικῆς* («ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας») και τῆς *ἀφαιρετικο-ολιστικῆς* («δι' ἀφαιρέσεως», «ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους και ἐννοίας εὐρυτάτης ἰσχύος») διάστασης τοῦ ὀρου, ἐπισημάνση μέσω τῆς ὁποίας ἀποδίδονται, ὡπως βλέπουμε, με ἀκρίβεια ἀξονικές τοῦ ὀρίζουσες.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι ἡ περὶ ποιητικῆς προβληματική τοῦ Συκουτρή, που εἰσάγεται με αὐτὸν ὀρισμό, ἀναπτύσσεται πληρέστερα στὴν «Εἰσαγωγή» τοῦ στὴν πραγματεία τοῦ Ἀριστοτέλη *Περὶ Ποιητικῆς* (1936)¹⁸: ἡ μελέτη αὐτή, ἐκτός ἀπὸ ἓνα μνημειώδες ἔργο κλασικῆς φιλολογίας, συνιστά και ἓνα σημαντικό κείμενο μεταθεωρίας τῆς λογοτεχνίας, στο μέτρο που ἀναλύει κριτικά τὸν θεωρητικὸν περὶ λογοτεχνίας στοχασμό τοῦ Σταγίριτη φιλοσόφου. Καθὼς τὸ παρὸν ἀναλυτικὸ πλαίσιο δὲν μας ἐπιτρέπει να ἐπεκταθούμε ἐπὶ τοῦ θέματος, θα περιοριστούμε στο να σημειώσουμε ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀριστοτελικῆς πραγματείας που προτείνεται ἀπὸ τὸν Συκουτρή εἶναι βαθιά ἐμποτισμένη ἀπὸ τὴ θήτευσή του στὸν ἰδεαλισμό και τὸν γερμανικὸν ρομαντισμό, θεωρητικὰ παραδείγματα που ἀποτελοῦν σημαίνοντες πόλους τῆς σκέψης του.¹⁹

Προσπαθώντας τώρα να ἀνιχνεύσουμε συστηματικότερα τὸν μεταθεωρητικὸν λόγο τοῦ Συκουτρή, ἔτσι ὡπως αὐτός διαμορφώνεται στο ἄρθρο «Γραμματολογία», θα σταθούμε στο τέταρτο και τὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ τελευταίου, τα ὁποία ἐπιγράφονται ἀντίστοιχα «Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις» και «Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις».²⁰

Το κεφάλαιο «Ιστορική επισκόπησης» παρακολουθεί αναλυτικά τη σταδιακή διαμόρφωση της επιστήμης της γραμματολογίας στην Ευρώπη από την αρχαιότητα έως τον 19ο αιώνα. Η παρακολούθηση αυτή γίνεται υπό το πρίσμα ενός συγκεκριμένου ζητουμένου, το οποίο είναι επιστημολογικής τάξης: πρόκειται για τη σταδιακή συγκρότηση της γραμματολογίας σε αυτόνομη, προικισμένη με συστηματικότητα, μεθοδολογική συνέπεια και συνθετικό πνεύμα επιστήμη.

Πού όμως εισάγεται το παράδειγμα της μεταθεωρίας; Κατά κύριο λόγο, στο δεύτερο μισό του κεφαλαίου (σ. 151 κ.ε.), όπου στην ιστορική επισκόπηση περί ης ο λόγος έρχονται να ενσωματωθούν ορισμένα πρώιμα μεταθεωρητικά μορφώματα. Απομονώνουμε ενδεικτικά τρία από αυτά:

- α) την αναφορά στον Herder, στο πλαίσιο της οποίας αποδίδονται κριτικά δύο σημαντικές ορίζουσες της θεωρίας του γνωστού φιλοσόφου του τέλους του 18ου αιώνα, η έννοια του *οργανισμού* και αυτή του *εθνικού πνεύματος*.
- β) την αναφορά στη θεωρία της λογοτεχνίας του γερμανικού ρομαντισμού, στα όρια της οποίας σχολιάζονται βασικές πτυχές της ρομαντικής αισθητικής, όπως η έννοια του *πνεύματος της εποχής* (*Zeitgeist*) και αυτή της *καλλιτεχνοποίησης της ζωής*.
- γ) την αναφορά, τέλος, στις επιστημονικές αρχές του θετικισμού του Auguste Comte και στη μεγάλη επίδραση που αυτός άσκησε στις ευρωπαϊκές γραμματολογικές σπουδές.²¹

Τα μεταθεωρητικά μορφώματα πυκνώνουν και συστηματοποιούνται περισσότερο στο προαναφερθέν πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του άρθρου «Αί σύγχρονοι κατευθύνσεις». Σε τι συνίστανται, ακριβέστερα, οι κατευθύνσεις αυτές; Σε ένα κύμα μεθοδολογικών ζυμώσεων, οι οποίες τοποθετούνται, μαθαίνουμε διαβάζοντας τις πρώτες γραμμές της σχετικής πραγμάτευσης, στο διάστημα από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και μετά και κυρίως στην εποχή που ακολούθησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κοινός παρονομαστής των δρωμένων αυτών είναι – παραθέτουμε ένα εύγλωττο απόσπασμα του εισαγωγικού τμήματος του κεφαλαίου:

«[Ο] ἄγων ἐναντίον τῆς (...) ἱστορικῆς-θετικιστικῆς μεθόδου, ἡ δὲ προσπάθειά των δὲν στρέφεται κυρίως εἰς τὸν πλουτισμὸν τοῦ ὑλικοῦ τῶν γνώσεων, διὰ τὸν ὅποιον ἀναγνωρίζεται ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ὡς ἡ μόνη κατάλληλος, ἀλλ' εἰς τὴν συστηματικὴν αὐτοῦ κατάταξιν, τὴν ζωντάνευσιν τῶν συγκεντρωμένων γεγονότων, τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς αὐτά, τὴν σύλληψιν τοῦ οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Ἐναντίον τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ἐπιρρίπτεται, ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν παρὰ τὰ γεγονότα νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ὅποιον ἔχουν ἀξίαν τὰ γεγονότα,

και την ζωήν εις την ποικίλην της εμφάνισιν, αλλά μόνον ώρισμένους χρονολογικούς και βιογραφικούς σταθμούς. Ἡ ζωή τοῦ Γκαίτε π.χ. εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ ἄθροισμα χρονολογιῶν και γεγονότων (...). Αὐτὸ τὸ “περισσότερον”, αὐτὴν τὴν *ὀλότητα τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της* συγχρόνως εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ἀτομικῶν της χαρακτηριστικῶν, ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ ἢ ἱστορικὴ σχολή, διότι ὁ θετικισμὸς καὶ ἡ ἐμπειρικὴ της γνωσιολογία δὲν τῆς παρέχει τὰ ἀπαραίτητα ὄργανα. Ἐπίσης ὁ *Φάουστ* τοῦ Γκαίτε εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ ἀπλοῦν ἄθροισμα ἰδεῶν (...), φραστικῶν μέσων, μέτρων, εἰκόνων, μοτίβων κ.λπ., ὅπως ζητεῖ ὁ ἀναλυτικὸς τρόπος ἐρεύνης τῆς ἱστορικῆς μεθόδου νὰ παραστήσῃ. Εἶναι ὀργανικὸν ὄλον, μὲ αἰσθητικὰς ἀξίας, ἠθικὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον διανοητικόν, εἶναι καλλιτέχνημα, ἀλλὰ πρὸς κατανόησιν ἐνὸς καλλιτεχνήματος ὁ θετικισμὸς δὲν διαθέτει ὄργανα». ²²

Δύο εἶναι λοιπὸν τα ζητούμενα αὐτοῦ του νέου τότε παραδείγματος: ἀπὸ τη μια μεριά, ἡ απομάκρυνση ἀπὸ το θετικισμὸ και, ἀπὸ την ἄλλη, μια στενά συναρτημένη με την παράδοση του ρομαντισμοῦ και της Ἐρμηνευτικῆς *ενδο-αισθητικῆς προσέγγιση*, στόχος της οποίας εἶναι ἡ ἀπόδοση «τῆς ὀλότητ[ος] τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της» και ἡ ἀνάδειξη του «οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς», δηλαδή, για να μιλήσουμε με σύγχρονους ὀρους, της λογοτεχνικότητος.

Ἐν συνεχείᾳ και ἕως το τέλος του κεφαλαίου ²³ παρουσιάζονται μία προς μία οι επιμέρους τάσεις και μεθοδολογικὲς εκδοχὲς αὐτοῦ του νέου τότε θεωρητικῶ συνεχούς· ἡ παρουσίαση αὐτή, που συνιστᾶ μια πυκνὴ κριτικὴ ἀπόδοση των αρχῶν των υπο ἐξέταση παραδειγμάτων, ἀποτελεῖ και την ἀπόληξη της μεταθεωρητικῆς ἐκδίπλωσης του ἀρθρου «Γραμματολογία».

Οι θεωρητικὲς τάσεις περὶ ὧν ὁ λόγος εἶναι οι ἐξῆς: ἡ ἀπότοκος της Ἐρμηνευτικῆς *βιογραφικῆς μεθόδου*, ὑπὸ την οποία συγκεντρώνονται κριτικοὶ ὅπως ὁ Fr. Gudolf και ὁ S. Bertram· ὡς ζητούμενὸ της προσδιορίζεται ἡ σύλληψη και ἡ ἐρμηνεία «το[ῦ] οὐσιώδ[ους] στοιχεί[ου] μιᾶς προσωπικότητος, ὅπερ ὑπάρχει εἰς αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους και ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ζωήν της, ὅπως και εἰς τὰ ἔργα της». ²⁴

ἡ νεορομαντικῶν καταβολῶν *φυλογραφικῆς μεθόδου*, ἡ ὁποία ἐστιάζεται στην ἐννοια της φυλῆς ὡς ἐρμηνευτικῶ πλαισίου και ὑπὸ την ὁποία συγκεντρώνονται ὁ Γάλλος H. Taine και κυρίως οι Γερμανοὶ A. Sauer και J. Nadler·

ἡ *κοινωνιστικῆ* (ἤτοι ἡ κοινωνιολογικὴ) μεθόδου, ἡ ὁποία, ὄντας στενά συναρτημένη τόσο με τη θεωρία του H. Taine ὅσο και με την κοινωνιολογία των E. Durkheim και M. Weber, «ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν γραμματεῖαν ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας». ²⁵

ἡ *ειδογραφικῆ θεωρία* (δηλαδή ἡ θεωρία των λογοτεχνικῶν ειδῶν), στο πλαί-

σιο της οποίας γίνεται αναφορά στην ειδολογική προβληματική των Αριστοτέλη, Brunetière και K. Viëtor.

η *μορφογραφική* ή *φρασεογραφική μέθοδος*, αντικείμενο της οποίας είναι «[ἐ]κείνο ὅπερ διακρίνει ἓν λογοτέχνημα ἀπὸ ἄλλα γραμματειακὰ προϊόντα [ήτοι] κυρίως ἢ ἐξωτερικὴ των μορφή (*Gestalt*)»²⁶. ὑπὸ τον ὄρο αυτό ἐξετάζονται, ἐκτὸς των ἄλλων, οἱ θεωρητικοὶ O. Walzel και F. Strich, εἰσηγητές, διαβάζουμε, μίας μορφοκεντρικῆς ἀνάλυσης που προσδιορίζει τὴ φραστικὴ δομὴ του λογοτεχνήματος ὡς φορέα πνευματικῶν κατηγοριῶν.

ἡ προταθεῖσα ἀπὸ τον Wilhelm Dilthey *νοογραφικὴ μέθοδος*, ὑποσύνολο μίας Ἑρμηνευτικῆς του πολιτισμοῦ, ζητούμενο της οποίας εἶναι «να ἔρμηνεύση τὸ ποιητικὸν ἔργον πρωτίστως ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς και τοῦ δημιουργοῦ του, ἐν σχέσει πρὸς τὸν βαθμὸν συνειδήσεως τοῦ ὅλου πνεύματος [Geist] και τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ του εἰς τὴν θρησκείαν και τὴν φιλοσοφίαν κυρίως».²⁷

ἡ ντιλταϊκῶν και νεοκαντιανῶν καταβολῶν *προβληματογραφικὴ μέθοδος*, ἡ οποῖα συνίσταται στη μελέτη του λογοτεχνικοῦ ἔργου ὑπὸ τον πρίσμα φιλοσοφικῶν θεματικῶν και εκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τον R. Unger.

και, τέλος, ἡ *ψυχαναλυτικὴ μέθοδος* («ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἀσυνειδήτου ψυχικοῦ στοιχείου τοῦ συγγραφέως και ἡ προσπάθεια να ἔρμηνευθῇ ἢ καλλιτεχνικὴ παραγωγή ὡς ἐκδήλωσις ἐρωτισμοῦ»²⁸), στην οποῖαν δεν ἀφιερώνονται παρά τέσσερις γενικοῦ περιεχομένου γραμμές.

Ἰδιαιτέρο ενδιαφέρον παρουσιάζει, ἐξἄλλου, ἡ επανειλημμένη αναφορά του Συκουτρή στο ἔργο του κυριότατου εκπροσώπου της Ἑρμηνευτικῆς και εἰσηγητῆ της ἀντιθετικιστικῆς ἐπιστημολογίας της ἐποχῆς, γερμανοῦ φιλοσόφου Wilhelm Dilthey: στο ἀρθρο «Γραμματολογία» ἡ φιλοσοφία του Dilthey σχολιάζεται μίαν ἀκόμη φορά ἐκτὸς της προαναφερθείσας· θα ἀξίζε να δούμε με ποιους ἀκριβῶς ὄρους:

«Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ πρέπει προηγουμένως να γίνει λόγος πρὸς τοῦ Γουλιέλμου Ντίλταϊ, ὁ ὅποιος ἔσχε κατὰ τούς τελευταίους χρόνους τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς συγχρόνου Γερμανίας (...). Τὸ 1906 κυκλοφόρησαν εἰς τόμον οἱ τέσσαρες ρηξικέλευθοι γραμματολογικαὶ του μελέται ὑπὸ τον τίτλον *Βίωμα και Ποίησις* (*Erlebnis und Dichtung*), με τὰς ὁποίας ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τῆς ποιήσεως και τῆς λειτουργίας της ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Ντίλταϊ εἶναι ὅτι και ἡ ποίησις δὲν εἶναι ἀπλή παιδιὰ (...), ἀλλὰ *ἐρμηνεία τῆς ζωῆς* (*Lebensdeutung*), ὅπως ἀκριβῶς ἢ φιλοσοφία και ἢ θρησκεία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὅμως διαφέρει ὡς πρὸς τὰ μέσα ἅτινα χρησιμοποιεῖ, και τὸν βαθμὸν τῆς καθολικότητος. Τὴν οὐσίαν τῆς ποιήσεως ζητεῖ να κατανοήσῃ ἀπὸ βαθεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ διαφόρου τρόπου, καθ' ὃν ἀντικρούζει ὁ ποιητὴς τὸν κόσμον

και την ζωήν, με τον όποιον παρουσιάζεται εις αυτόν και την ζωντανήν πείραν της ζωής του (Erlebnis) τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ζωήν ἀρπάζει ὠρισμένον μόνον μέρος και αὐτὸ ἐξαιρεῖ εις σημαντικότητα, εις σύμβολον τῆς ὁλότητος τῆς ζωῆς και τῶν προβλημάτων της, ἀφαιρουμένων τῶν τυχαίων περιστατικῶν (...). Τὸ καθολικὸν νόημα τῆς ζωῆς ζητεῖ ὁ ποιητὴς (...) νὰ συλλάβῃ και νὰ παραστήσῃ, ὄχι δὲ τὴν πραγματικότητα. Και τοῦτο τὸ κατορθώνει, ὄχι με ἐννοίας και με ἀντικειμενικὴν προσήλωσιν εις τὴν πραγματικότητα, ὅπως ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐλευθέρως και με τὴν χρῆσιν τῶν πλαστικῶν μέσων τῆς τέχνης».²⁹

Ἡ λογοτεχνία προσδιορίζεται, διαβάζουμε στο παρατιθέμενο χωρίο, ως μια διά καλλιτεχνικῶν μέσων απόδοση του «καθολικοῦ νοήματος» της ζωῆς, μια ενδο-αισθητικὴ διερεύνηση του ουσιαστικοῦ νοηματικοῦ πυρήνα της ἀνθρώπινης εμπειρίας. Με τὴν ἀναφορά αὐτὴ στον Dilthey, που συμπυκνώνει θαυμαστά τους κεντρικούς ἀξονες της μελέτης *Erlebnis und Dichtung*³⁰, ἔργου ἀναφοράς του φιλοσόφου ἀναγόμενου στο παράδειγμα της *φιλοσοφίας της ζωῆς*, εἰσάγεται συστηματικὰ ἓνα ἀπὸ τα κυριότερα στρώματα της συκουτρικῆς θεωρίας και μεταθεωρίας της λογοτεχνίας, ἡ Ἑρμηνευτικὴ.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι το θεωρητικὸ παράδειγμα που ἀποδίδεται με τον ὄρο *φιλοσοφία της ζωῆς*, παράδειγμα το ὁποῖο καλλιεργήθηκε, ἐκτός των ἄλλων, στους κόλπους της ντιλταϊκῆς Ἑρμηνευτικῆς, διαθέτει, πέραν της διαφαινόμενης αισθητικῆς, και μιαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιστημολογικὴ διάσταση: πρόκειται για το αίτημα της ἀπομάκρυνσης των ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τα ὅρια του θετικισμοῦ και του συνακόλουθου προσανατολισμοῦ τους προς τον ὀρίζοντα της *ἀνθρώπινης ζωῆς*, ἡ ὁποία νοεῖται ως ἡ πραγματικὴ και ἱστορικὰ προσδιορισμένη βιωμένη εμπειρία του υποκειμένου.³¹

Καθὼς το ζήτημα του διαλόγου του Συκουτρή με τὴ φιλοσοφία του Dilthey πρόκειται να το ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ σε εἰδικὴ ἐργασία, θα περιοριστοῦμε στο σημεῖο αὐτὸ να ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ θήτευση του συγγραφέα μας στο ἔργο του γερμανοῦ φιλοσόφου διαφαίνεται, ἐκτός των ἄλλων, στη μελέτη *Φιλολογία και ζωὴ* (1931), ἐναρκτήριό του μάθημα στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.³² Ἐργο ἀναστοχασμοῦ ἐπιστημολογικοῦ ἐν πολλοῖς περιεχομένου («θεωρητικὴ και φιλοσοφικὴ τῆς φιλολογικῆς πράξεως ἐπισκόπησι[ς]»), σύμφωνα με καίρια διατύπωση του ἴδιου του συγγραφέα³³), το κείμενο αὐτὸ προτείνει, ὅπως θυμόμαστε, μιαν ἐνδελεχὴ θεωρία της ἐπιστήμης της φιλολογίας ἐστιαζόμενο σε σημαίνουσες θεματικὲς, μεθοδολογικὲς και φιλοσοφικὲς της ὀρίζουσες. Ἡ ντιλταϊκὴ ἐπίδραση, ἡ ὁποία ἐνδεικνύεται ἀπὸ τον ἴδιο τον τίτλο της μελέτης («φιλολογία / ζωὴ») διατρέχει τὴν προβληματικὴ της, καθὼς ὅ,τι κατὰ κύριο λόγο διερευνάται σε αὐτὴν εἶναι ἡ προοπτικὴ της σύνδεσης της ἐπιστήμης της φιλολογίας με τὴν

έννοια της ζωής – της ζωής συλλαμβανόμενης ως ευρύτερου πνευματικού, ανθρωπολογικού και πραξιολογικού πλαισίου.

*

Ορισμός της λογοτεχνίας, λόγος περί μεθόδου, μετακριτική και μεταθεωρία, επιστημολογία, αναστοχασμός. Ίδου λοιπόν οι κύριες συνιστώσες της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, υποσυνόλου της βαθιά στοχαστικής διάστασης του ρηξικέλευθου έργου αυτής της μορφής αναφοράς της επιστήμης μας.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1 Η μελέτη αυτή αποτελεί επανεπεξεργασμένη μορφή της ανακοίνωσης «Όψεις του έργου του Ιωάννη Συκουτρή», που παρουσιάστηκε στο Colloquium του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ. «Μεταξύ Θεωρίας και Κριτικής: ερμηνευτικά και μεθοδολογικά ζητήματα» στις 25 Μαΐου 2004· αποτελεί επίσης πυρήνα ομόθεμης μονογραφίας, η οποία βρίσκεται σήμερα σε πρώιμο στάδιο εκπόνησης. Ευχαριστώ για τις παρατηρήσεις τους τους καθηγητές Δ.Ι. Ιακώβ, Δημήτρη Αγγελάτο, Παναγιώτη Νούτσο, καθώς και τους συναδέλφους Μίλτο Πεχληβάνο και Σταύρο Τσιτσιρίδη. Για την πολύτιμη, εξάλλου, βοήθειά της σε ζητήματα φιλοσοφικής ορολογίας και βιβλιογραφίας ευχαριστώ τη συνάδελφο Γκόλφω Μαγγίνη.

2 Για μian εμπειριστατωμένη παρουσίαση του ιστορικού διαγράμματος της νεοελληνικής θεωρίας της λογοτεχνίας, βλ. Δημήτρης Αγγελάτος, «Νεοελληνική κριτική: συγκριτική φιλολογία, θεωρία της λογοτεχνίας», στο *Ελλάς. Η Ιστορία και ο*

πολιτισμός του ελληνικού έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, τ. Α', Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1997-1998, σσ. 559-560· η παρουσίαση αυτή δεν περιλαμβάνει κάποια αναφορά στο έργο του Συκουτρή. Ουδεμία, εξάλλου, αναφορά στο κριτικο-θεωρητικό έργο του συγγραφέα μας γίνεται στη μελέτη της Μαρίας Κ. Πεσκετζή, *Θεωρία της λογοτεχνίας και νεοελληνική λογοτεχνική κριτική*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004.

Από τις παρουσιάσεις επιμέρους όψεων του συκουτρικού έργου απομονώνουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: (α) Για τον Ι. Συκουτρή κλασικό φιλόλογο: Δανιήλ Ιακώβ, «Ο Ιωάννης Συκουτρή και η αρχαία επιστολογραφία» και «Ο Μότσαρτ της ελληνικής κλασικής φιλολογίας», στο *Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη και άλλες νεοελληνικές δοκιμές*, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 191-204 και 217-219 αντίστοιχα· του ιδίου (σε συνεργασία με τον Α. Ρεγκάκο), «Προλογικό σημείωμα», στο Ι. Συκουτρή, *Μελέτες και άρθρα. Τα γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, τ. Α'. *Οι επιστολές του Σωκράτη και*

των Σωκρατικών. Αρχαία επιστολογραφία, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2001, σσ. 9-13· Βασ. Λαούρδας, «Ιωάννης Συκουτρής. Η φιλολογία ως "αίρεσις βίου"» και Ι.Θ. Κακριδής, «Ο ερευνητής φιλόλογος», *Νέα Εστία*, τεύχ. 738, 1 Απριλίου 1958, σσ. 449-457 και 465-470 αντίστοιχα· καθώς και τις νεκρολογίες των Σ. Κουγέα, Ι. Θεοδωρακόπουλου και Α. Körte, που περιλαμβάνονται στον τόμο *Μελέται και Άρθρα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη, 1982, σσ. 19-27, 62-67 και 72-77 αντίστοιχα. (β) Για τον Ι. Συκουτρή βυζαντινολόγο: Βασίλης Κατσαρός, «Ο Συκουτρής και το Βυζάντιο», περ. *Αντί*, τεύχ. 560, 23 Σεπτεμβρίου 1994 (αφιέρωμα στον Ιωάννη Συκουτρή), σσ. 64-67 και Βασ. Λαούρδας, *ό.π.*, σσ. 457-459. Τέλος, για μιαν αναστοχαστικής τάξης παρουσίαση του συνόλου του συκουτρικού έργου, στην οποία υπογραμμίζεται, εκτός των άλλων, η θήτευση του ανθρώπου στους χώρους της νεοελληνικής φιλολογίας και της φιλοσοφίας, βλ. Ι. Συκουτρή, «Η Εισαγωγή του Ύπομνήματος προς την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών», στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σσ. 79-83.

3 Λόγω του εισαγωγικού της χαρακτήρα, η μελέτη μας θα εστιαστεί στα άρθρα «Γραμματεία» και «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929), κάνοντας ενδεικτικές μόνον αναφορές σε δύο άλλα σημαντικά έργα του συγγραφέα μας, την «Εισαγωγή» του στην πραγματεία του Αριστοτέλη *Περί Ποιητικής* (μετάφρασις υπό Σίμου Μενάρδου, Εισαγωγή, κείμενον και έρμηνεία υπό Ι. Συκουτρή, Ακαδημία Αθηνών, «Ελληνική Βιβλιοθήκη», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1991, συγγρ. 1936, σσ. 15-148) και το κείμενο «Φιλολογία και ζωή» (στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*,

σσ. 210-239), που αποτελούν αντικείμενα ειδικών υπό εκπόνηση μελετών.

4 Antoine Compagnon, «Η Λογοτεχνία», στο *Ο Δαίμων της θεωρίας. Λογοτεχνία και κοινή λογική*, μετάφραση Α. Λαμπρόπουλος, Επιμέλεια-Θεώρηση μετάφρασης Άννα Τζούμα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003, σ. 31.

5 Ι. Συκουτρής, «Γραμματεία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σ. 125· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

6 *Αυτόθι*, σ. 126· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

7 Για μια κριτική παρουσίαση των συνιστωσών και των θεωρητικών καταβολών της ποιητικής των Ρώσων Φορμαλιστών και των Γερμανών Μορφολόγων, βλ. Τσβετάν Τοντορόφ, «Η ποιητική γλώσσα (οι Ρώσοι Φορμαλιστές)», στο *Κριτική της κριτικής. Ένα μυθιστόρημα μαθητείας*, Μετάφραση Γ. Κιουρτσάκης, Προλεγόμενα Π. Μουλλάς, σσ. 31-58 και Jean-Yves Tadié, «Οι Ρώσοι Φορμαλιστές» και «Η Γερμανική Κριτική», στο *Η Κριτική της λογοτεχνίας στον εικοστό αιώνα*, Προλεγόμενα – Μετάφραση – Σημειώσεις Ι.Ν. Βασιλαράκης, Τυπωθήτω, Αθήνα 2001, σσ. 39-77 και 79-118 αντίστοιχα.

8 Σχετικά με τη διαφορική και μορφοκεντρική λογική της καντιανών και ρομαντικών καταβολών θεωρίας της τέχνης και της λογοτεχνίας, λογική που αποκρυσταλλώνεται, όπως ξέρουμε, στην αρχή της αυτονομίας της τέχνης, θα απομονώναμε εντελώς ενδεικτικά τις εξής τρεις μελέτες: Ph. Lacoue-Labarthe / J.-L. Nancy, *L'Absolu littéraire. Théorie de la littérature du romantisme allemand*, εκδ. Seuil, Paris 1978· Κώστας Ανδρουλιδάκης, «Εισαγωγή του μεταφραστή [και κυρίως τα κεφάλαια] V. Η θεμελίωση της Αισθητικής και VIII. Επίδραση και σημα-

σία της τρίτης Κριτικής», στο Immanuel Kant, *Κριτική της κριτικής δύναμης*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Κ. Ανδρουλιδάκης, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 2004, σσ. 21-65· Antoine Compagnon, *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ό.π., σσ. 47-51.

9 Ι. Συκουτρής, κεφ. «Όρισμός» και «Έργον και μέθοδος» του άρθρου «Γραμματολογία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, ό.π., σσ. 128-129 και 130-133 αντίστοιχα.

10 Εύγλωττη από την άποψη αυτή είναι και η εξής παρατήρηση του Συκουτρή:

«[Υ]ποχρέωσις ἡμῶν τῶν κλασικῶν φιλολόγων εἶναι νὰ βοηθήσωμεν διὰ τῆς φιλολογικῆς μεθόδου, ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῆ ἀρτιώτατα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, νὰ μελετηθῆ ἐπιστημονικῶς καὶ ἡ νεοελληνικὴ (...). Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὅλα σχεδόν τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν δημοσιεύματά μου ἔχουν μεθοδολογικόν, καὶ ἄρα πολὺ γενικώτερον χαρακτῆρα». («Εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος», ό.π., σ. 83· η υπογράμμιση του συγγραφέα).

11 «Γραμματολογία», ό.π., σ. 128.

12 *Αυτόθι*, σ. 128.

13 Pierre Brunel, Claude Pichois, André-Michel Rousseau, *Τι εἶναι συγκριτικὴ γραμματολογία;*, Πρόλογος – Μετάφραση – Σημειώσεις Δημήτρης Αγγελάτος, Πατάκης, Αθήνα 1998, σημείωση 1, σσ. 21-23.

14 Βλ. σχετικά Γιώργος Βελουδής, *Γραμματολογία. Θεωρία λογοτεχνίας*, Δωδώνη, Αθήνα 1994, σσ. 17-19 και 24-29 (παρατίθεται από τον Αγγελάτο, *αυτόθι*, σ. 22).

15 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», ό.π., σσ. 135-140.

16 Ο ορισμός της Κριτικής (*αυτόθι*, σσ. 135-136) συνιστά μια πυκνή ιστορικής και εννοιολογικής τάξης επισκόπηση του πεδίου στον ευρωπαϊκό και το νεοελληνικό χώρο, ενώ αυτός της Αισθητικής (σ.

137) αποτελεί συνεπή παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του κλάδου. Παραθέτουμε δύο αντιπροσωπευτικά των εν λόγω κεφαλαίων χωρία:

Ι. «Κριτική. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ κριτικῆς καὶ γραμματολογίας ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀμφοτέρων. Ἡ γραμματολογία εἶναι ἐπιστήμη ἱστορικὴ, ἀποβλέπουσα κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης τῆς γνώσεως, ἀνάγκης καθαρῶς θεωρητικῆς. Τοῦναντίον ὁ κριτικὸς γράφει πρὸς ἓνα πρακτικὸν σκοπὸν. Ἄποσκοπεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ (...) τὸ κοινὸν ὑπὲρ ἢ κατὰ συγγραφέως τινός, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν ἢ καὶ τὴν ἀπόρριψιν ἑνὸς λογοτεχνήματος μεσολαβῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ» (σ. 136).

II. «Αἰσθητικὴ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὰ λογοτεχνικὰ μνημεῖα τῶν ἄλλων εἶναι ἡ πραγμάτωσις ἐν αὐτοῖς ἢ καὶ ἡ ἀπλὴ ἐπιδιώξις αἰσθητικῶν ἀξιῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ σημασία τῆς αἰσθητικῆς διὰ τὸν γραμματολόγον εἶναι μεγάλη. Κεῖται δὲ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μνημείων (...), ἀλλὰ ἰδίως ἐκεῖ ὅπου πρόκειται τὸ λογοτεχνίαν ν' ἀναλυθῆ αἰσθητικῶς. Ἐκεῖ θὰ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ἐργασθῆ ὁ γραμματολόγος μὲ κατηγορίας καὶ ἐννοίας εἰλημμένας ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν. Φυσικὰ διαφέρει τὸ ἔργον τῆς αἰσθητικῆς κατὰ πολὺ ἀπὸ τῆς γραμματολογίας, καθότι οὔτε εἰς ὠρισμένα καλλιτεχνήματα περιορίζεται ὅπως αὐτὴ, οὔτε εἰς ὠρισμένην τέχνην, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς καλαισθητικῆς συγκινήσεως νὰ συλλάβῃ ἐν τῇ γενικότητι καὶ τῇ ὑψίστῃ ἀφαιρέσει αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐμμέσως μόνον διὰ τῆς ποιητικῆς ἐπιδρᾷ εἰς τὴν γραμματολογίαν» (σ. 137).

17 *Αυτόθι*, σ. 137.

18 Αριστοτέλους, *Περὶ Ποιητικῆς*, ό.π.

19 Αναφορικά με την εν λόγω ρομαντίζουσα και ιδεαλίζουσα διάσταση παραθέτουμε ενδεικτικά δύο εύγλωττα χωρία της

«Εισαγωγής» – το πρώτο άπτεται της αριστοτελικής έννοιας της *μιμήσεως*, ενώ το δεύτερο αυτής του *καθόλου*, βασικών εννοιών της *Ποιητικής* όσο και παραδειγμάτων αναφοράς της προσέγγισης του Συκουτρή:

I. «[Η] μίμησις δὲν εἶναι ρεαλιστική ἀναπαράστασις ἑνὸς αἰσθητοῦ προτύπου, δὲν εἶναι ἐπανάληψις τῶν ἐξωτερικῶν δεδομένων, ὅπως ἰσχυρίσθη ὁ Πλάτων (...) εἶναι παράστασις τοῦ εἶδους ἐν τῇ ψυχῇ (*Μεταφ.* 1032a32), καὶ δὴ παράστασις μὲ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, ἔχουσα ἐπομένως ἀπέναντι τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος ὀργανικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐνότητα. Διὰ τοῦτο ἐπιτρέπει ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει ἐνεργητικὴν, δημιουργικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὑποκειμένου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιλογὴν, τὴν εὗρεσιν, τὴν διαμόρφωσιν, τὴν ἀποκᾶθαρσιν, τὴν ἐμβάθυνσιν τῶν στοιχείων, πού προσφέρει ἢ ἐμπειρικὴ ἢ ἱστορικὴ καὶ μυθικὴ πραγματικότης (...). Τὸ ἔργον τῆς μιμήσεως εἶν' ἑνας κόσμος καθ' ἑαυτὸν, ὃχι ἀπλῆ ἀντιγραφὴ τῆς ἐξωτερικῆς ροῆς τῶν πραγμάτων, καὶ ὡς κόσμος προϋποθέτει νοῦν διακοσμοῦντα ἐλευθέρως καὶ ἐνεργῶς, κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Εἶναι ἢ πραγματικότης ὑποβεβλημένη εἰς τεχνικὴν σχηματοποίησιν (*Stilisierung*)» (*αὐτόθι*, σ. 53· ἡ υπογράμμιση τοῦ συγγραφέα).

II. «Εἶναι προῖον ἐξιδανικεύσεως βέβαια τὸ καθόλου, ὅπως καὶ τὸ βέλτιον· ἀλλ' ὃχι τῆς ἐξιδανικεύσεως ἐκείνης, ἢ ὁποῖα ἐξαιρεῖ καὶ χρωματίζει ζωηρῶς ὠρισμένας εὐτυχεῖς στιγμὰς ἢ ιδιότητας τῆς πραγματικότητος, φροντίζουσα πάντοτε νὰ διατηρηθῇ ἡ ὁμοιότης πρὸς αὐτήν. Ἡ ἐξιδανικεύσις τοῦ καθόλου ζητεῖ νὰ παραστήσῃ ἓνα πρᾶγμα εἰς τὴν ἐνιαίαν καὶ οὐσιώδη ἐμφάνισίν του, εἰς ἐκείνην πού ἀνταποκρίνεται καθαρότερα καὶ ζωηρότερα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πρᾶγματος αὐτοῦ, πρὸς τὴν

ιδεάν αὐτοῦ, δι' ἀφαιρέσεως παντὸς στοιχείου συμπτωματικοῦ ἐπισκοτίζοντος τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν τῆς ιδέας αὐτῆς. Μᾶς παρουσιάζει τὴν ζωὴν ὃχι εἰς ὅ,τι μερικὸν ἐγκλείει, ἀλλ' εἰς τὰς ἰδεατὰς συνθήκας τῆς λειτουργίας της, χωρὶς ἀντιφάσεις, χωρὶς διαταραχὰς ἐκ τῆς συμπτωματικότητος, ἐκεῖ ὅπου οὐσία μαζὶ καὶ αἰτία τῶν πραγμάτων ἐμφανίζονται εἰς ὅλην τὴν λογικὴν διαύγειαν – μᾶς παρουσιάζει τὸ σημαντικόν, ὃχι τὸ πραγματικόν» (σσ. 61-62· ἡ υπογράμμιση τοῦ συγγραφέα).

Για μια διαλεγόμενη με τη συκουτρική προσέγγιση σύγχρονη μεταθεωρητική τάξης προβληματική πάνω στην αριστοτελική *Ποιητική*, βλ. Δανιήλ Ι. Ιακώβ, *Ζητήματα λογοτεχνικῆς θεωρίας στην Ποιητικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη*, Στιγμῆ, Αθήνα 2004.

20 I. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 140-160 καὶ 161-171 ἀντίστοιχα.

21 *Αὐτόθι*, σσ. 151-160.

22 *Αὐτόθι*, σ. 161· ἡ υπογράμμιση δική μας.

23 *Αὐτόθι*, σσ. 164-171.

24 *Αὐτόθι*, σ. 164.

25 *Αὐτόθι*, σ. 167.

26 *Αὐτόθι*, σ. 169.

27 *Αὐτόθι*, σ. 170.

28 *Αὐτόθι*, σ. 171.

29 I. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 163-164.

30 W. Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung*, Leipzig, Reclam 1991· αγγλική καὶ γαλλικὴ μετάφραση: *Poetry and Experience*, επιμ. R.A. Makkreel καὶ F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1986· «Goethe et l'imagination poétique» [πρόκειται για τὴ γαλλικὴ μετάφραση ἐνός ἀπὸ τα τέσσερα δοκίμια τοῦ ἐν λόγῳ τόμου], στο *Écrits d'Esthétique*, μετάφραση D. Cohn καὶ E. Lafon, παρουσίαση S. Mesure, Les Éd. du Cerf, Παρίσι 1995, σσ. 223-288.

31 Η ντιλταϊκή φιλοσοφία της ζωής, επιστημολογικό παράδειγμα αναφοράς την εποχή που μας ενδιαφέρει, εισήχθη με τα εξής, εκτός των άλλων, έργα του γερμανού φιλοσόφου: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883· αγγλ. μτφρ. *Introduction to the Human Sciences*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1989· γαλλ. μτφρ. *Introduction aux sciences de l'esprit*, επιμ. Sylvie Measure, Les éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1992)· *Entstehung der Hermeneutic* (1900· αγγλ. μτφρ. «The Rise of Hermeneutics», στο *Hermeneutics and the Study of History*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, 1996· γαλλ. μτφρ. «Naissance de l'Herméneutique», στο *Écrits d'Esthétique, ό.π.*)· και *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (1910· αγγλ. μτφρ. *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, επιμ. R. Makkreel και F. Rodi, 2002· γαλλ. μτφρ. *L'Édification du monde historique dans les sciences de*

l'esprit, επιμ. Sylvie Measure, Les Éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1988).

Από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με το εν λόγω παράδειγμα επιλέγουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: Rudolf A. Makkreel, *Dilthey. Philosopher of the Human Studies*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1975· του ιδίου, «Dilthey, Wilhelm», στο Edward Craig (επιμ.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, τόμ. III, London-New York, Routledge 1998, σσ. 77-83· και Charles R. Bambach, «Wilhelm Dilthey's Critique of Historical Reason», στο *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1995, σσ. 127-185. Για μια κατατοπιστική, εξάλλου, εισαγωγή στην ιστορία της έννοιας, βλ. Jason Gaiger, «Lebensphilosophie», στο *Routledge Encyclopedia of Philosophy, ό.π.*, σσ. 487-489.

32 Ι. Συκουτρή, «Φιλολογία και ζωή», *ό.π.*

33 *Αυτόθι*, σ. 221.

S O M M A I R E

TH. NIFTANIDOU: Ioannis Sikoutris en tant que théoricien de la littérature.

L' article se propose d' étudier la théorie de la littérature qui sous-tend l'oeuvre de I. Sikoutris (1901-1937). L'analyse se centre à cet effet sur les principales sources (à titre indicatif idéalisme, romantisme allemand, Herméneutique) et modalités (définition de la littérature, métathéorie, problématique méthodologique et épistémologique) de la réflexion de cette figure majeure des lettres néo-helléniques.